

I vetenskapens namn: Ett minnesarbete

Konstruktionen av kvinnlighet och vetenskap tycks inte dra jämt. I detta minnesarbete undersöker författarna hur könsmakt och vetenskap vävs samman utifrån sina erfarenheter som kvinnliga doktorander.

MALIN HENRIKSSON, MARIA JANSSON
ULRIKA THOMSSON, MARIA WENDT HÖJER, CECILIA ÅSE

På vetenskaplig grund ¹...

Stockholms universitet ska vara ett universitet i [...] ständig förändring men med allas delaktighet som mål. ²

Utgångspunkten för universitetets jämställdhetsarbete är att detta bidrar till ökad kvalitet i forskning och utbildning. [...] Visionen är att de barriärer som hindrar kvinnor och män från att fullt ut utnyttja sin begåvning ska brytas ner. ³

...och verklig

*Hon får inte ordet.[...] Hon känner sig tom
[...] Det händer henne, men ändå inte.*

[Det är] en enda lång väntan på att få gå hem.

Hon finns inte för honom.[...] Han säger att det hon skrivit är ogenomtänkt.

Intelligens och forskarbegåvning finns i samma grad hos kvinnor och män medan erfarenheter, kunskaper, värderingar och intresseriktningar i viss mån skiljer mellan könen.⁴

[Statsvetenskapliga] institutionens uppgift är att skapa förutsättningar för att doktorander-na kan utbildas till goda forskare.⁵

Institutionens ambition är [...] att både utveckla våra olika forskningsinriktningar och att skapa intellektuella miljöer där vi kan komma samman och diskutera på tvärs.⁶

När prov bedöms skall hänsyn tas till såväl hur djupa doktorandens kunskaper är som vilken förmåga till självständigt omdöme och kritisk analys som doktoranden har visat.⁷

Grunden för urval bland behöriga sökanden till forskarutbildningen är graden av förmåga att tillgodogöra sig forskarutbildningen.⁸

Inledning

När våra minnesberättelser läggs bredvid idealbilderna från universitetets måldokument blir det tydligt att den vetenskapliga världen faktiskt inte är sådan den utger sig för att vara. Det vi känner stämmer inte överens med hur vi vet att vi borde känna enligt den vetenskapliga ordning som vi är i färd med att bli en del av.

Vårt minnesarbete bottenar i en fysisk känsla av obehag; i skuggan av ett förtryck.⁹ Berättelserna vittnar om känslor av trötthet och tomhet inför det som sker i vetenskapens namn.

Minnesprojektet handlar om minnen av de introduktionsseminarier som är en del av vår forskarutbildning. På dessa seminarier

Han pratar först om att det är en väldigt bra uppsats, men... Han säger sedan någonting om att han skulle önska att hon varit mer ambitiös i sin ansats.

Till trots mot kostymer, till trots mot avkroppsligfierat vetenskapligt vetande [...] ett försök att ändå vara ärlig och öppen i det hon säger [...].

Hon känner sig obehaglig.

Så kommer plötsligt insikten: ALLA blir godkända, oavsett kvalitet. Känslan av att vara lurad.

[Hon känner hur] en stor, men på något sätt sorgsam, trötthet invaderar henne.

presenterar doktoranden för första gången sitt avhandlingsprojekt för det samlade kollegiet. Introduktionsuppsatsen skall både beskriva den kommande avhandlingen och innehålla teoretiska och metodologiska resonemang och ställningstaganden. Vi menar att introduktionsseminariet är ett typseminarium för akademisk aktivitet. Det innehåller alla moment som förutsätts säkerställa den vetenskapliga samtalets och den vetenskapliga produktionens kvalitet – offentlig ventilerings, kritisk granskning och examinering.¹⁰

Utgångspunkten för detta arbete är en förståelse av universitetet som en ordning där patriarkala normer samverkar med föreställningar om vad vetenskap är och hur kun-

skap skall institutionaliseras.¹¹ Enligt Dorte Søndergaard sker akademisk kunskapsproduktion alltid inom en hierarkiskt strukturerad organisation (Søndergaard 1996). Människor delas ständigt in i olika kategorier: nya och gamla doktorander, doktorander med och utan finansiering, lektorer, professorer etc. Kerstin Norlander menar att universitetet är ett hierarkiskt och auktoritärt system som kännetecknas av en pågående positioneringskamp som främst utspelar sig mellan män (Norlander 1994).

Manlighet kan förstås som en "væsentlig kulturel ressource, når et individ søger legitimitet som akademisk aktør" (Søndergaard 1996:361). Det finns ingen konflikt mellan konstruktionen av manlighet och vetenskap. Däremot tycks konstruktionerna av kvinnlighet och vetenskap vara motstridiga. Marja Keränen visar hur gränsen mellan vetenskap och icke-vetenskap ständigt markeras genom hänvisningar till kvinnlighet. Det subjektiva, värdeladdade, känsloladdade och kaotiska konstrueras i termer av kvinnlig icke-vetenskap. "Political science was made scientific by masculinizing it. [...] [W]hat political science is' becomes 'what women are not'" (Keränen 1993:223).¹²

Syftet med det minnesprojekt som ligger till grund för denna artikel är att komma närmare en förståelse av våra erfarenheter som kvinnor i akademien. Som kvinnliga doktorander är vi intresserade av hur könsmakt och vetenskap vävs samman; av hur vetenskapliga konventioner och regler tolkas och institutionaliseras där vi verkar, och hur vi själva varit och är delaktiga i detta.

Minnesarbete

Vi föreställer oss att det är lättare att förstå den vetenskapliga vardagen med hjälp av andra angreppssätt och metoder än de som är

en självklar del av just denna vardag. I vårt arbete använder vi oss därför av den metod för minnesarbete som utvecklats av gruppen kring Frigga Haug.¹³ Metoden går ut på att var och en skriver ner ett minne och att deltagarna tillsammans tolkar och teoretiserar minnesberättelserna. Tolkningarna sker i flera omgångar. Minnesarbete ger oss en möjlighet att förstå den vetenskapliga vardag vi är del av: hur jag som subjekt inlemmas i denna ordning, och hur det faktiskt känns. Genom metodens fokusering på det konkreta, nära, upplevda och det kollektiva utmanas de traditionella vetenskapliga idealen om abstraktion, distans, objektivitet och individualitet.

Minnesarbete är ett slags emancipatoriskt tolknings- och omtolkningsarbete, som skapar ett potentiellt utrymme för handling och förändring. Redan när vi artikulerar våra erfarenheter, när vi själva benämner och beskriver världen, förändras den. Att kvinnor gör sig själva till vetande och talande subjekt är ett uppror mot den patriarkala ordningens objektivering av kvinnor. Genom att ta plats i akademien som kvinnliga subjekt och låta våra minnen utgöra den grund utifrån vilken vi talar, underkänner vi ordningens definitioner. Detta är i sig en frigörande handling. "To be given or to take the power to define is also to take the position of the subject and not to be merely positioned as an object, a victim" (Widerberg 1996:131).

Minnesmetoden kräver att vi tar våra egna erfarenheter på allvar. Genom en fokusering på till synes banala erfarenheter möjliggörs förståelse av hur maktordningar verkar i vardagen.¹⁴ Samtidigt som minnesarbete är kollektivt tar det sin utgångspunkt i enskilda personers erfarenheter. Men dessa erfarenheter är alltid situerade i en samhällsordning. Det är alltså inte det enskilda subjektet i sig som står i fokus för minnesarbetet, utan relationer och

samhällsstrukturer. Utifrån våra egna erfarenheter teoretiserar vi ordningen. Det är därmed inte oss själva, våra ångestar och psyken som studeras.¹⁵ Syftet är inte heller att förklara våra erfarenheter, vi inordnar dem inte i orsak och verkan. Istället vill vi förstå hur ordningen fungerar, upprätthålls och i förlängningen kan förändras. Vi tror att ordningen kan förstås genom tolkning och teoretisering av enskilda människors erfarenheter.¹⁶

Utmärkande för minnesarbete är att deltagarna hämtar källmaterialet från sig själva. Minnesarbete kan därigenom motverka den objektifiering som traditionella vetenskapliga metoder innebär: här blir vi både subjekt och objekt, både undersökare och undersökta.¹⁷

I vår strävan att komma "nära" hur minnestillfället upplevdes "egentligen" har vi följt vissa skrivregler som gruppen kring Frigga Haug funnit fruktbara i sitt arbete. Vi har nedtecknat minnena i tredje person, "hon". Detta ger ett slags distans för minnes-tecknaren. Distansen är en hjälp att faktiskt komma ihåg och möjliggör att subjektet sätts i centrum (ett sätt att bekämpa och söka överkomma föreställningar om att "inte skall vi ägna så mycket tid åt mina problem"). Det handlar om att kunna närma sig den andra som är jag själv med omsorg och förståelse. För oss kändes det också nödvändigt att lägga ett fysiskt-kroppsligt avstånd mellan oss själva och vår akademiska vardag. Att inte arbeta på universitetet var en förutsättning för att ha en chans att komma undan de processer av objektifiering och positionering som karaktäriserar akademien. Minnesarbete kräver ett annat kunskapsrum.¹⁸

Vid nedtecknandet av minnet ansträngde vi oss för att minnas de sinnliga förnimmelserna (själva kroppen minns!) och vi försökte också att skriva så "raka" minnesberättelser som möjligt. Vi ville undvika att förklara och

värdera minnets betydelse och innebörd. Citat ur de första minnesberättelserna – d.v.s. ur källmaterialet – är i den här artikeln skrivna med kursiv stil.

Eftersom minnesarbete är ett våghalsigt projekt, särskilt när man befinner sig i ett så pass utsatt läge som på en universitetsinstitution, kändes det viktigt att bestämma vissa etiska regler för vårt arbete. Vi kom överens om att allt som framkom i minnesarbetet skulle stanna inom gruppen. Alla diskussioner av minnena skulle ske gemensamt. Dessutom beslutade vi om ett slags tolkningsmässig vetorätt – den vars minne tolkades skulle ha rätt att när som helst avbryta tolkningen, eller säga att den tolkningen vill jag inte göra. Vi beslutade också att inte låta tiden påverka tolkningsarbetet – vi gav oss själva fria tidsramar. Tolkningsarbetet fick ta den tid som behövdes.¹⁹

Den första tolkningsomgången var den som kändes jobbigast. Vi blev trötta och ledsna. Det var tungt att närma sig en insikt om hur utsatta vi faktiskt är, och att vi deltar i upprätthållandet av förtryckande praktiker. Samtidigt skrattade vi mycket.

Vissa tolkningar orkade vi inte heller fullfölja. Det var framförallt de som låg närmast oss själva, vår kropp och sexualitet. När det gäller just dessa områden har vi ibland känt att vi har gått för långt, det har varit svårt att hålla fast vid den tolkningsmässiga vetorätten. Det har varit svårt att säga: Stopp, nu följer vi inte det här spåret längre! En tolkning är ju trots allt gjord i och med att den uttalas, det sagda är sagt och hänger kvar i luften.

Minnesarbete är en kollektiv process. Efter det första nedtecknandet av minnena sker allt arbete gemensamt. Minnesberättelserna tolkas och teoretiseras om och om igen. Efter varje gemensam tolkning har var och en skrivit ner en del av det som diskuterats och

vid varje tolkningsomgång har vi haft ”nya” tolkningar att utgå ifrån. Därmed har vi fått en text som så småningom kommit att innehålla allas röster och till slut blivit en kollektiv produkt. Vi har på så sätt varit både ”skrivare” och ”läsare” av allas texter.

Vi har också skrivit denna artikel tillsammans. Vi uppfattar det kollektiva skrivandet som en viktig fas. Skrivandet är i sig ytterligare en tolkningsprocess som rymmer makt-dimensioner. Att skriva tillsammans motverkar att någon deltagare får formuleringsprivilegium. På detta sätt motverkas också den akademiska praktik som säger att forskares individuella prestationer alltid måste gå att urskilja. Att skriva tillsammans kräver att man överger tanken på den monofona texten och den autonoma forskaren. När tolkningen skall nedtecknas rent fysiskt – bli tecken på papper – krävs också en djupare förståelse för varandras meningsskapande.

Förståelsen som kommer ur det kollektiva skrivandet är viktig för att ingen skall bli den ”andra”. Våra tankar om detta kan illustreras med hjälp av Bachtins begrepp ”annorhet”:

Det ”andra” är således inte [...] något främmande eller fientligt. Det är tvärtom själva förutsättningen för varje dialog och självreflexion. I dialogen söker vi det som inte är vårt eget, den andres perspektiv på vårt eget medvetande. [...] ty förmår vi inte uppfatta och förstå ”annorhetens” mångstämmighet förmår vi inte heller urskilja vår egen röst och förstå oss själva (Fyhr 1986:9).

När minnena läggs till varandra och våra tolkningar möts, modifieras och blir allas framträdare nya förståelser av ordningen.²⁰ Förståelsen uppvisar en rörelse från det konkreta och omedelbara till det som rör sociala relationer och strukturer. Fokus i de teman som här presenteras, är således olika. I det

första temat, ”Pisk och positivism”, handlar vår analys främst om seminariesituationen och hur det är att vara doktorand. I det andra temat, ”I könskamouflage”, skriver vi om kroppens och sinnlighetens betydelse. Det tredje temat, ”Dubbelt medvetande”, problematiserar innebörden av att befinna sig i en vetenskaplig struktur som man samtidigt ifrågasätter. Det fjärde temat, ”Skrattet som handling och strategi”, handlar om såväl våra egna som andras agerande i samband med seminarierna. Det femte temat, ”Skuldrekyl”, berör ansvar och skuld.

Det är ur minnesberättelserna som både temana och vår förståelse av maktordningar har växt fram. I varje berättelse finns dessa maktordningar. Eftersom analysen grundas i våra minnesberättelser så handlar den om de ordningar vi som doktorander, feminister och kvinnor upplevt vid dessa tillfällen.

Att beskriva och benämna sina erfarenheter är en förutsättning för att problematisera, kritisera och förändra. Genom den gemensamma förståelsen av ordningen får projektet ytterligare en frigörande dimension – som enskilda avlastas vi från skuld: Det är inte mig det är fel på, jag ingår i en ordning som lastar mig med ansvar jag omöjligt kan ta, och skuld jag inte borde bära. Att försöka förstå ordningen, och att avböja sig från skuld, är helt avgörande för att förändring skall vara möjlig. Emancipation är alltid ytterst beroende av människors frigörelse: ”[...] liberation is dependent upon liberation of the self” (Haug 1987:35).

Men steget från insikt och förståelse till handling kan vara mycket långt. Det är inte alltid som subjekten ges ”the means to act as subjects”(Widerberg 1996:131). Ibland gör ordningen att man faktiskt inte kan vara ett subjekt – hur gärna man än skulle vilja det.

Och kanske är det just om detta som våra minnen handlar.

Pisk och positivism

Introduktionsuppsatsseminarierna har karaktären av en inträdesrit. Efter godkännandet tas doktoranden upp i den kollektiva "vi"-gemenskapen. "Riten" avspeglar en inbyggd distansmekanism i ordningen som uttrycks i form av en slags hierarkisering, ett isärhållande av nivåer, av ett uppe och av ett nere – av de invigda och de som ännu inte är upptagna i gemenskapen. Denna stränga hierarkisering och nivåskillnad är tydligt inbyggd i den vetenskapliga diskursen. Att tas upp i gemenskapen blir alltså ett sätt att flytta sig i hierarkin.

För att doktoranden skall kunna avancera måste hon först testas. Seminariet ska försöka falsifiera både doktoranden och papperet. Doktoranden i sin tur ska lyckas med att inte bli falsifierad. Minnena visar på ett stundtals outhärdligt tufft och hårt klimat: det ska utdelas pisk på seminariet oberoende av om ett papper betraktas som bra eller dåligt. Pisk kan vara ett tecken på något gott, en garanti för att det har gått vetenskapligt och korrekt tillväga.

*Den andra läraren går hårt åt hans resone-
mang. Han säger senare att syftet var att testa
doktoranden, att se hur mycket han tålde ef-
tersom "han är så duktig".*

Ett obehagligt seminarium där en doktorand får utstå mycket pisk är på så sätt en duktighetsstämpel, något bra. I minnena upplevs det dock inte som något "bra" utan snarare som ett slags tvång-att må dåligt. Vår tolkning är att rädslan är inbyggd i strukturen. Budskapet synes vara att kreativitet kräver ångest och rädsla – detta tror vi manifesteras både explicit och implicit. De "duktiga" ska utsättas för extra hårt motstånd, det ska göra riktigt ont att vara duktig.

I alla minnen återkommer känslan av att inte ha kontroll över seminariesituationen. Det finns upplevelser av att befinna sig på distans från det svårfokuserade som dömer, att vara avskuren från makten. Känslor av att inte ha kontroll över vad som krävs och vad man kan och ska vänta sig av ett seminarium.

*Vad är det som krävs, hur bra ska papperet
vara, hur har de andra skrivit? Hon kunde lika
gärna ha tagit det med en nyppa salt, så som de
andra verkade ha gjort, varför gjorde hon det
så noga och så stort?*

Det finns flera varianter på temat att inte ha kontroll i bemärkelsen att inte ha förstått reglerna. Någon har arbetat onödigt mycket och känner sig löjlig, lurad, någon blir för engagerad eller engagerar sig på "fel" sätt, någon har arbetat för lite. Vanligt är att helt enkelt känna sig "för mycket", att bli helt uppslukad av seminariet. I minnena blir det uppenbart att ordningens regler bryts i samma ögonblick som distansen försvinner. På ett paradoxalt sätt upplevs att reglerna är främmande samtidigt som insikten om ett brott mot reglerna tyder på en medvetenhet om att reglerna finns och att man bryter mot dem. Men förståelsen av spelreglerna kommer inte förrän det är för sent:

Hon tog i för mycket – igen. Jäklar.

Vår tolkning är att avsaknaden av distans innebär att vi hela tiden riskerar att komma för nära, att bli för nervösa och osäkra både på vår kompetens och kvalitet som forskare. Detta innebär också att vi tappar vår handlingsförmåga. Att bli orörlig, paralyserad, att bli blockerad, att inte förstå:

*Hon drabbades av panik, jag förstår inte vad
han säger, vad frågar han om, hur ska jag
kunna svara när jag inte förstår.*

Vi tolkade detta som att kontroll, distans och handlingskraft är tre förmågor som på olika sätt förutsätter varandra. Genom att tappa kontrollen försvinner både distansen och förmågan att handla. Vetenskap kräver kontroll och handlingsförmåga men för att nå detta måste man kunna distansera sig. Den återkommande känslan av distansförlust kan på så sätt tolkas som ett fråntagande av handlingsutrymme. Det man inte förstår och inte möter kan man inte kontrollera. Utan möte finns heller ingen möjlighet till handling. Upplevelser av onåbarhet och otydlighet ledde till att vi ställde frågorna: vad är det som ”verkligen” händer under seminarierna? Vad sker bortom seminariet där bedömningen av papperet sker? Vilka krafter är det som verkar, utanför vår kontroll?

Vår tolkning är att seminarierna handlar om helt andra saker än det goda, konstruktiva vetenskapliga tanke- och meningsutbytet. Seminarierna följer en alldeles egen dynamik. För bortom/bakom det som utspelar sig rent manifäst återfinns befästandet av de vetenskapliga positionerna. Detta uttrycks på olika sätt. I ett minne konstateras, att det hände något på seminariet som hon varken förstod eller kunde ha kontroll över. Det sker någon annanstans:

Det uppstår något slags bråk nere vid andra änden av bordet [...] Det sker därnere, där borta, de pratar med varandra. Det handlar om utgångspunkterna för feminismen. Det handlar inte om henne och det sker långt bort.

Och lite längre fram i minnet:

Senare (dagen därpå och flera dagar efteråt) förstår hon att det hänt någonting som hon inte förstod. [...] Hon var ju inte där, hon fick inte vara med.

I tolkningen av detta minne konstaterade vi att det som hon skrivit hade förvandlats till

andra saker. Texten, hennes arbete, försvinner bort, det omformas till något annat. Seminariet handlar inte om papperet som sådant utan om att olika på förhand konstruerade vetenskapliga positioner använder seminariet/papperet för att agera ut olika interna motsättningar.

Vi tror att det som händer på seminarierna är ett komplicerat samspel av att något både ”är”, det händer rent faktiskt, och samtidigt är ”bakom”, bortom det konkreta. På seminarierna pågår dels ett öppet testande som syftar till att säkra den vetenskapliga kvaliteten och definierar doktoranden som mer eller mindre lovande, dels sker en dold positionerings- och hierarkiseringsstrid.

Ett sätt att befästa de vetenskapliga positionerna är att skriva in doktorander i olika grupper och schatteringar på institutionen. Detta är inte begränsat till att doktoranden anses ”tillhöra” handledaren utan olika personer kan vara inblandade i vad som närmast är en huggsexa mellan institutionens seniora forskare. Denna inordning sker före, under och efter seminarierna. Här spelar också föreställningar om närhet och distans i det vetenskapliga arbetet en stor roll. Närhet förstås som subjektivt och distans som objektivt. Om handledaren exempelvis anser sig stå för nära doktoranden så kan detta betyda att handledaren förlorar distans och inte kan förhålla sig ”vetenskapligt” till papperet/doktoranden. Liksom distans är nämligen självständighet inskrivet i den vetenskapliga diskursens subjekspositioner.

I flera minnen är handledaren en slags förmedlande länk mellan seminariets ordförande och doktoranden. Handledaren behåller alltså en viss närhet, men är samtidigt länken till den objektiva vetenskapliga ”domen” (svaret på frågan om man är godkänd efter seminariet). Vår tolkning är att handledarens

status av förmedlande länk understryks av att beskedet om godkännande uttrycks med en fysisk närhet (en kram eller en klapp). Denna fysiska närhet finns aldrig i relation till den som fäller det slutgiltiga avgörandet – om det är en ”bra” introduktionsuppsats eller inte. Seminarieordföranden kramar inte om doktoranden. En sådan närhet vore omöjlig. För att avgörandet skall vara giltigt får relationen inte besmittas av närhet, varken intellektuellt eller kroppsligt.

Utifrån våra minnen tycks formen för seminarierna vara förutbestämd. Samtidigt finns känslan av att allt plötsligt kan ändras. Drevet kan gå. Tidigare positiva omdömen om doktoranden och hennes insats kan ändras i ett svep. Detta har vi ingen kontroll över, inte heller när omdömet kan ”hävas” och ”omprövas”.

Vår tolkning är att falsifieringsförsöken bottnar i att seminarieformen institutionaliserats i en positivistisk vetenskapstradition. Det handlar om falsifiering och testning, om upprättandet av absoluta kriterier. Det handlar om att dra skarpa gränser mellan dimensionerna distans/närhet, vetenskap/icke-vetenskap, objektivitet/subjektivitet. Distans handlar helt enkelt om att säkra den goda vetenskapen. Det är den officiella bilden.

I könskamouflage

Genom att tolka minnena ser vi hur en gräns skapas mellan det vetenskapliga rummet och rummet utanför vetenskapen: mellan seminariet och fikapausen eller lunchen före seminariet. Dessa tillfällen före seminariet beskrivs som sinnliga: här äter vi, här dricker vi kaffe, här blåser en hårslinga fram i ansiktet. Här anas ett slags sensualism i tingen, i klänningar och kaffekoppar och solsken.

Den sinnliga världen är dock inte nödvändigtvis en värld av gemenskap. Även i denna

värld kan doktoranden vara en mycket ensam person. Gränsen mellan denna sinnliga värld och vetenskapens värld är skarp. Minnens beskrivning av själva seminariet saknar en positiv sinnlig dimension. Här finns kroppar som former, som mörk materia badande i ett skarpt ljus. Dessa mörka seminariekroppar kan upplevas som fysiskt hotande:

Han börjar alltså prata. Och han fortsätter. Hon får inte ordet. Han står upp och snurrar så smått, roterar, vajar fram och tillbaka. Hon ser honom snett underifrån, han står upp och lutar sig fram.

Våra kroppar beskrivs i minnena som ett slags förmedlande länk mellan de olika fysiska rummen. Det är med nödvändighet med hjälp av vår kropp som vi flyttar oss från det ena till det andra rummet. Kläderna blir viktiga i denna rörelse. Kläderna och kroppen står i ett slags kontakt med världen utanför: Med naturen, sommaren, solen.

Hon känner sig 'i sin kropp', lagom nonchalant som om hon har med sig något avspänt, somrigt och kroppsligt in i seminarierummet.

Kroppens kontakt med det sinnliga bryts dock under seminariets gång. Under seminariet kan man ”tappa sin kropp”. Detta kommer till uttryck i ett slags tomhetskänsla: en känsla av frånvändhet och avstängdhet. Tomheten uttrycks av minnesdeltagarna på olika sätt – att vara bakom en glasvägg, att befinna sig i stormens öga, en oförmåga att överhuvudtaget tala och nå fram. Att inte bli sedd. Ansikten som vänder sig bort.

Seminariedeltagarna lutar sig mot varandra, hon upplever det som att de stänger henne ute. Hon har inte ögonkontakt med någon.

Känslan av tomhet är en känsla av fysisk ickenärvaro. Att inte kunna finnas till i en si-

tuation som man upplever som olidlig. När löftet att bli mött som ett intellektuellt subjekt inte infrias blir kroppen obehaglig:

*Hon är inte i sin kropp längre, inte i sin gång,
utan nervöst utanför.*

Samtidigt kan känslan av tomhet också tolkas som ett skydd, ett sätt att värja sig och hålla situationen rent fysiskt ifrån sig. Men det är ett skydd som endast åstadkoms till priset av en djupgående kroppsförnekelse: att tvingas ta ifrån sig det som är en själv. I flera minnen blir dock upplevelsen och närvaron av kroppen paradoxalt nog väldigt påtaglig:

Från magen började oron stiga längs matstrupen och sprida sig utåt åt sidorna. Oro, plockig, ryckig oro, rann kvillrande genom kroppen.

Valet av kläder är viktigt i flera av minnesberättelserna. Bekväma kläder som inte sitter åt och som man inte känner sig varm i är betydelsefullt. Det beskrivs som ett slags strategi; klädvalet är medvetet och övertänkt. Inte bara själva plaggen utan kombinationen av plagg är viktig.²¹ Mjukt och hårt ingår i ett slags balans: en blommig klänning och ett mörkt skärp: kvinnligt mjukt och manligt hårt. Kjol, kavaj och gympaskor, ärmlös tröja och svarta byxor. Olika kläder har olika betydelse för oss, och vi kan lägga in olika betydelse i valet av kläder. Att välja kläder som döljer kroppen (T-shirts, stora tröjor och byxor) är en av de strategier vi diskuterat mest. Detta klädval tolkar vi som ett slags könsmässigt kamouflage. Det uttrycker ett behov av att osynliggöra sin könstillhörighet. I kamouflage klär man sig könsmässigt förminskande, neutralt/manligt.

Att välja kläder som är könsmässigt neutralt kan ses som ett slags "svar" på olika dilemman som den kvinnliga doktoranden

hamnar i. Kamouflagekläderna tolkar vi som ett sätt att försöka undgå att bli betittad som kvinna – kläderna döljer kroppen för lystna och objektifierande blickar. Men kläderna kan också ses som ett döljande av den kvinnliga kroppen för att denna i sig uppfattas som ovetenskaplig. Att bli bekräftad som forskare, som ett intellektuellt subjekt, innebär att man måste undvika att bli betraktad/bettad som kvinna/objekt och undvika att kopplas ihop med den kvinnokropp man faktiskt har. Denna kropp bär med sig det sinnliga, det sexuella, skillnaden: det som måste uteslutas ur det rationella vetenskapliga samtalet. Endast subjekt kan ha auktoritet och vi har tolkat kvinnors kroppsförnekelse som en strategi för att få vara vetenskapliga subjekt.

Kvinnor får svårt att förena intellektuell subjektskap med kroppslighet.²² En forskare förväntas vara aktiv i förhållande till sitt studieobjekt. En man blir mer man, mer kroppssubjekt, av att ta plats och vara engagerad. När kvinnor och män skall diskutera som forskare krockar förväntningarna på kvinnor som forskare med förväntningarna på kvinnor som kvinnor. Engagerade och aktiva kvinnliga forskare måste på något sätt undvika att bli sexualiserade – att bli betraktade som sexuella objekt och därigenom förlora möjligheten av att kunna bli bekräftade som intellektuella subjekt.

Könskamouflage tolkar vi som ett sätt att hantera denna paradox – som förvägrar kvinnor möjligheten att vara kropp och intellekt. Även i könskamouflage löper dock den kvinnliga forskaren risken att bli betittad/objektifierad, att hennes beteende skall tolkas som att hon är för aktiv, "går för långt":

Nu har vi inte hela dagen på oss, även om vissa verkar kunna hålla på hur länge som helst, sa seminariets ordförande.

Minnespersonen bryter mot reglerna för hur mycket, hur länge och hur engagerat man får tala. Då känner hon skuld, utan att nödvändigtvis vara medveten om vad det är hon har svikit, eller varför.

Vi ser det som ett oupplösligt dilemma. Att söka dölja sitt kön i kläder, att försöka vara man, kan, precis som att bli associerad med kvinnokroppen, vändas emot henne själv. Att idka könskamouflage är att förhävasig, det är ett brott mot ordningen. Hon riskerar att bli betraktad som "för mycket" eftersom hon försöker vara som de – intellektuell, engagerad – trots att hon egentligen, på grund av sin kropp, inte får vara det. Att försöka vara ett intellektuellt kvinnligt forskarsubjekt innebär att man överskrider sina könsbefogenheter. Det bestraffas med skuld.

Dubbelt medvetande

I våra minnen upplevs själva situationen – att lägga fram ett paper – både som frivillig och tvingande. Doktorander förväntas enligt både uttalade och outtalade regler att lägga fram paper, samtidigt som det ändå uppfattas som "frivilligt". Det antas också finnas åtminstone en potentiell möjlighet att välja tidpunkt. Mot detta ställs i minnena de ekonomiska och sociala villkor doktorander arbetar under. Introduktionsuppsatsen uppfattas som ett krav för att bli finansierad och för att befästa sin position på institutionen. Det "rituella" inslaget i att lägga fram introduktionsuppsatsen innebär att doktoranden blir bekräftad och projektet legitimerat. I minnena finns en tro på att vi efter introduktionsseminarierna ska ha frihet att arbeta på egna villkor. Det finns en slitning mellan att vilja lägga fram sitt paper och att vilja jobba mer med det, mellan att känna sig tvingad att presentera sin text av ekonomiska eller formella skäl och att vilja lägga fram den för att få den frihet och de eko-

nomiska belöningar som ett formellt godkännande leder till.

Det finns också en annan dubbelhet i minnena. Båvan inför seminarierna, upplevelsena av dem som hot, paras med en förväntan. Det är något som drar, en önskan eller längtan – tanken på att få prata om sitt projekt på ett öppet och konstruktivt sätt, att bli bekräftad både som människa och forskare i den värld man dagligen vistas, att få visa sitt projekt som man arbetat mycket med.

Dessa i sig motstridiga känslor har i minnena ytterligare en dimension genom den kritik gentemot institutionen och vetenskapen (ordningen) som också finns. De regler, det förhållningssätt och den vetenskapliga praxis som råder kritiserar samtidigt som det finns en stark vilja att vara där och att "lyckas" på rådande premisser:

[H]on säger något om att den traditionella metoden inte alls är mer vetenskaplig än andra metoder. [...] Känslan av triumf. Det var en bra kommentar.

På samma sätt paras önskan om att bli godkänd med ett förakt för de kriterier man godkänns efter:

Under seminariet känner hon ilska växa inombords över dessa s.k. traditionella metoder och metodologier som gör anspråk på att stå neutralt "vid sidan", som studerar världen därutån. Den som finns och som kan "testas", den sköna värld där inga män och kvinnor, inga maktrelationer finns. [...] Så kommer plötsligt insikten; ALLA blir godkända oavsett kvalitet. Känslan av att vara lurad.

Besvikelsen blir dubbel när de kriterier man kritiserar inte ens fungerar som de utger sig för att göra.

Den medvetna kritiken kombinerad med önskingarna om att passa in leder, enligt

våra tolkningar, till ett dubbelt medvetande.²³ Det dubbla medvetandet tar sig olika uttryck. Ett exempel är att minnenas huvudpersoner bedömer seminariesituationen enligt både en normal och en kritisk mall. De kan jämföra sitt seminarium med mallen för "det vanliga seminariet". Seminarierna uppfattas som normala trots att man mår dåligt av dem.

På samma sätt förhåller sig minnespersonerna till sina egna alster och mäter dem mot det som uppfattas som "vanliga" papper, samtidigt som de definierar dem som annorlunda. Detta leder både till en oro att de egna pappren inte ska accepteras och till en stolthet över att avvika. Men stoltheten är förbjuden och ger därför skuld känslor:

[H]on kastas mellan olika förhållningssätt, ena sekunden skräckslagenhet, andra sekunden föraktfull självbelåtenhet, en liten, sällsam stund av likgiltighet, tillbaka i skrällen – och så den skarpaste rösten, ta dig samman, ditt perspektiv fungerar inte, du är patetisk, ego-fixerad.

Hon tycker någonstans att hon skrivit ett bra papper, men självbelåtenheten är "föraktfull", det är inte bra att tycka att man är bra. Hon pendlar mellan att tycka att hon har rätt, att hennes perspektiv är riktigt och att bedöma sig själv med ordningens ögon där hennes perspektiv inte fungerar.

Det finns också en beredskap att anpassa sig till rådande normer, både när det gäller vetenskapsteoretiska krav som tydlighet/genomskinlighet och mer innehållsliga aspekter som anknytning till diskurser och institutionens forskningsinriktningar. Samtidigt finns en förhoppning om att kritiska perspektiv ska accepteras av egen kraft.

Det dubbla medvetandet är djupt och leder ofta till skuldbeläggelse. Ansvaret för att inte passa in i den vetenskapliga och

vetenskapsteoretiska mittfåran läggs på minnespersonerna. Just för att de tar ansvar för ordningen känner de samtidigt att de inte är tillräckligt "goda kritiker" och tillräckligt "goda feminister". Det är dubbelt skuldbeläggande: att vilja bli bekräftad av de strukturer som man föraktar.

Skrattet som handling och strategi

I minnesberättelserna finns ofta mycket folk runt omkring minnets huvudperson. Stundtals beskrivs närhet; en handledare som tar kontakt och fokuserar, vänner som är närvarande i rummet. Men minnena karaktäriseras samtidigt av en slående passivitet eller handfallenhet hos minnesberättelsernas huvudpersoner. Det är framför allt andra personer som agerar och tar initiativ, folk kommer *till* dem, det händer saker *med* dem. Handlingsutrymmet i själva seminariesituationen framstår som mycket begränsat. Det handlar delvis om en upplevelse av att formen är förutbestämd, men också om att doktoranden på olika sätt objektivieras eller utplånas i själva situationen.

I några av minnena beskrivs hur huvudpersonerna söker andra kvinnors blickar vid tillfällen då de utesluts ur seminariesamtalen. Har någon annan sett och förstått? Handlingsutrymmet består i att visa för någon hur det känns och få en bekräftelse på sin upplevelse. Medvetenheten gör att man känner sig mindre dum. Det är pinsamt att vara förtryckt, men ännu mer pinsamt att vara förtryckt om man inte ens förstår att man är det.

Denna utväxling av förstående och bekräftande blickar, tolkade vi på lite olika sätt. En tolkning är att blickarna innehåller ett löfte om en annan ordning, ett potentiellt bättre samtal. Den bekräftande blicken innebär en lättnad, kanske rent av en möjlighet att ironisera över förtrycket. En annan tolkning är att denna protest mot ordningen är

kraftlös. Även om den gemensamma förståelsen har etablerats kan varken minnesberättelsernas huvudpersoner eller de andra doktoranderna göra något åt situationen. De kan inte agera där och då.

Huvudpersonerna i minnena agerar också genom att på olika sätt förbereda sig för seminariet. Någon tänker ut en medveten seminariestrategi:

Svara, jag ska bara lyssna och svara, bara lyssna och svara, det är viktigt att lyssna, lyssna på frågan och svara.

Åter en förberedelsestrategi går ut på att planera den ursäkt och det förtydligande som hon ämnar inleda seminariet med. Hon minns kollegieblocket, där hennes förklaringsförsök är skrivna med blå kulspeppenna på en alldeles tom sida. Vi har tolkat dessa minnen som en stark vilja hos minnesberättelsernas personer att vara tydliga, liksom genomskinliga och "sanna". Bara lyssna och svara, bara möta, ta in kritik och ändå förklara sig. Att vara tydlig, tydlig som blått bläck mot det vita papperet.

Det finns en stark föreställning om att tydlighet eller brist på tydlighet är av avgörande betydelse för situationen, liksom en närmast rörande stark tilltro till att seminariet ska handla om att förstå de andra och att få de andra att förstå. Det goda vetenskapliga samtalet som eftersträvas blir beroende av denna tydlighet. Och minnesberättarna tar själva på sig ansvaret för detta – och därigenom också ansvaret för förutsättningarna för dialogen.

Dessa handlingsstrategier visar sig dock vara såväl verkningslösa som felriktade. Seminarierna följer andra lagar, de har ett eget förlopp som präglas av annat än vetenskaplig klarhet. Förtydligandena som skulle inleda seminariet blir aldrig gjorda. I ett minne inleder seminarielidaren diskussionen och situerar

hennes projekt på sitt eget sätt. Hon ges aldrig ordet. Hennes strävan efter tydlighet och vilja att förklara sig är kläna vapen när hennes projekt under seminariets gång på olika sätt omformuleras och när diskussionen alltmer avlägsnas ifrån hennes arbete.

Lyssna och svara-strategin fungerar emellertid ett tag. I detta minne beskrivs hur doktoranden tar in, hur hon svarar, hur hon fokuserar. Men i längden visar sig även denna strategi var ohållbar. Snart tappar hon bort sig själv, förstår inte frågan, kan inte svara. Hon försöker hålla fast vid sin strategi, bara för att märka att denna väg leder rakt in i kaos.

Hon lyssnade mer, men ju mer hon koncentrerade sig desto mindre förstod hon.

Vi har tolkat detta som att närheten till seminariesituationen – att verkligen ta in och förstå andras synpunkter och perspektiv – blir ett hot mot förståelsen av vad man själv gör. Strategin kommer till slut att tillintetgöra henne som vetande subjekt. Hon kommer för nära, ger sig hän för mycket, tappar överblick och kontroll. Hon förlorar sig själv. Dessa försök till handling, dessa motstrategier kan till sist inte stå emot de processer av utplåning och av-subjektifiering som sätts i verket under ett seminarium.

I ett av minnena berättar huvudpersonen för sina vänner om en mardröm som hon haft natten innan. Drömmen handlar om en hotfull situation och utspelar sig på universitet. Hon berättar drömmen som en rolig historia. Hur ska man förstå att den utsatthet och förnedring som drömmen pekar på kan fungera som eller förvandlas till ett skämt?

Omskrivningen av känslan i form av en dröm eller en rolig historia fungerar kanske som ett avskiljande, som en nödvändig distansering. Genom skrattet kan känslan/hotet i någon mån delas av andra, på ett ofarligt

sätt. Kanske skapar bruket av överdrifter, ironi, parodi – den övertydliga drömmen demonstrerar – ett slags gemenskap. För att ironi och parodi, all humor, skall fungera krävs en gemensam referensram – en referensram som därtill har den fördelen att den är underförstådd. På detta sätt kan rädslan delas utan att explicitgöras. Detta slags skratt, som vi har valt att kalla ”benämnskatt”, möjliggör att man delar erfarenheter av ordningen. Det uttalbara blir uttalbart. Att själv benämna och få en bekräftelse på sitt benämning kan ses som ett försök att ta tillbaka handlingsutrymme.

Det är inte givet att skratt ska tolkas som en utmaning av ordningen. Att formulera sig med skämtets hjälp kan också förstås som ett sätt att förminska sig själv – kanske som ett förlöjligande. Rädslan och obehaget framställs i en löjeväckande dager. Det blir därigenom inget att bry sig särskilt mycket om, inget att ta på allvar. Kanske visar skämtet avsaknaden av smithål i strukturen: det är socialt helt oacceptabelt att berätta hur det verkliga känns.

Under denna tolkningsprocess diskuterade vi även andra slags skratt och vilka funktioner dessa skratt kan sägas fylla i den vetenskapliga världens sociala organisering.²⁴ I seminariesituationen infinner sig vid spända situationer en märkbar närhet till krampaktiga skratt. När obehaget blir påtagligt, när beteenden blir alltför plågsamma – då inträder detta särskilda, lite nervösa skrattande, ”döljaskratt”. Vi identifierade även ”inramningsskratt”, de skratt som ofta inramar seminarier och inträffar när ett seminarium inleds och avslutas. Denna trevlighetsmarkering tolkar vi som ett behov av att tidigt etablera gemenskap och påtala den goda stämningen i rummet. Mot slutet är det viktigt att markera att gemenskapen kvarstår

och att vi alla egentligen är goda och välvilligt inställda människor, alldeles oavsett vad som skett och vad vi har gjort däremellan.

Även om innebörden var tveeggad, tolkade vi ”benämnskatt” som en potentiell kritik av ordningen. Insikter i förtrycksmekanismer kan här – om än på ett försåtligt vis – pekats ut och benämnas. ”Döljaskratten” och ”inramningsskratten” däremot, slätar över, ursäktar, ser åt andra hållet. Vi tolkar därför inte dessa skratt som en protest mot eller en ironisering över ordningen. Skratten fungerar precis tvärtom: som ett sätt att försöka dölja ordningen när den manifesterar sig. Ordningen blir pinsam när den uppenbarar sig. Den måste skrattas bort. Övergrepp, förtryck eller förnedring skyls omedelbart över. I själva verket tar skrattarna på detta sätt sitt ansvar för att ett utpekande av ordningen – och ett avslöjande av den egna delaktigheten i denna ordning – inte kommer till stånd.

Skuldrekylan

Under minnesarbetets gång har känslor av ansvar och skuld framträtt som allt viktigare. Genom att förstå hur ansvar och skuld skapas är det möjligt att förstå något om reproduktionen av den sociala maktordningen, om hur maktmönster kan vara så tvingande och upplevas som så statiska. Känslor av skuld ligger inbäddade i det vardagliga varat och ibland är skuldkänslorna så djupa eller så normaliserade för oss att de är svåra att få tag i. När vi tar på oss skuld döljs den maktordning som positionerar aktörer i hierarkier. Att avsäga sig denna skuld, låta bli att lägga den på sig själv, är möjligen en väg mot emancipation, ett sätt att bli lite friare.

Minnena avslöjar en känsla av ett betungande ansvar för en mängd olika stora och övergripande ting som i många fall dessutom

ligger bortom all kontroll: en känsla av ansvar för vetenskapen, för andras kategorisering av en själv, för handledaren, för de grupper man identifieras med, för sig själv, för sin kropp och sina kläder och för hur dessa upplevs av andra, för att hålla distans till sitt projekt och till seminariet, för att kunna bli en medlem i vetenskapssamhället, för att inte avvika, för att bli ett med ordningens diffusa krav. Skuld skapas genom att mäta sig mot ordningen, genom att söka dess godkännande och genom att på ett eller annat sätt misslyckas med detta. För den som misslyckas står det klart: Jag är fel, och skulden till detta är helt och hållet min egen.

I flera av minnena finns en påtaglig spänning mellan förväntningar om en trygghet i vetenskapssamhället och den rädsla eller det obehag som faktiskt upplevs. Glappet mellan hur det känns och hur det "borde kännas" får inte visas upp, det framstår som ens eget personliga problem. Det paradoxala är att det över alla minnen vilar en stark känsla av att inte ha kontroll över det som sker, att inordnas, att inte kunna vara sig själv, inte kunna tala, inte kunna bli ett subjekt därför att ordningen på olika sätt förhindrar det. I förhållande till seminariesituationen och dess diffusa hot, blir minnespersonernas bilder av sig själva ofta fundamentalt ambivalenta. Det är en kamp om att hålla fast vid sig själv samtidigt som blicken, den blick som avgör och bestämmer, kommer uppifrån – från en onåbar värld.

Ordningen i sig går fri från skuld, den är ovanför och bortom kontroll. Den accepterar/stöter bort och den godkänner/underkänner, men den möter inte. Den tar inget ansvar för att en dialog skall bli möjlig. Anpassningsbördan, ansvaret och därmed skulden, ligger helt och hållet på den som skapas in i vetenskapssamhället.

Hierarkierna är inte öppet erkända eller medvetna. Tvärtom bygger seminariet på föreställningen om att det är naturligt att var och en gör sig till subjekt och att alla har lika möjlighet till detta. Det ligger en paradox i att doktoranden samtidigt skall testas och vara ett subjekt. Paradoxen är dock inte uttaland. Mekanismer som ordnar och förtrycker förnekas. Vetenskap får inte avslöjas så som bärare av makt och "testningen" av doktoranden framstår således som oskyldig. Samtidigt är det doktoranden som ska stå till svars inför seminariet och inför vetenskapen, det är doktoranden som ska bevisa sin kompetens. Seminariet, examinatorn och vetenskapen behöver inte bevisa något – de kommer före doktoranden in i den förutbestämda ordningen. Detta verkar oskyldigt; att det handlar om makt behöver inte erkännas.

På seminariet är det således helt i sin ordning att testa doktoranden, ställa henne till svars. Och vad är det hon testas mot? Vetenskapen "i sig" kan inte ha fel, den är orörd och avskild, den är uppe och ovanför. De som står nära vetenskapen, som ordningen ger kognitiv auktoritet, kan inte heller ha fel. De kan inte beläggas med skuld eftersom de är i kontakt med den avskilda vetenskapen. Minnespersonerna tar själva på sig skuld för känslor av obehag och för att inte kunna vara så som de vet att de borde vara. Detta skuldpåtagande sker på en mängd olika nivåer samtidigt: Om alla ska kunna göra sig till subjekt på seminariet måste det vara mitt fel att jag inte kan det. Eftersom testningen är oskyldig och inte handlar om makt, och eftersom de med kognitiv auktoritet vet bättre så räcker jag faktiskt inte till. Dessutom borde jag ha sett till att jag räckte till eftersom jag är här av fri vilja.

Precis som skrattet kan sägas släta över en pinsam situation kan man förstå den skuld

som upplevs som en naturalisering av förtryck. Genom att lägga skuld på sig själv gör man ordningen till sin egen, gör det som händer på seminariet till sitt eget problem. Att avslöja ordningen för ordningen själv – att säga att just nu tar ni ifrån mig mitt arbete – är svårt. När man själv är utsatt är det till och med omöjligt. Givetvis kan man känna skuld också för detta.

Vi tolkar detta som att ett utpekande av ordningen är näst intill omöjligt i seminarie-situationen. Det skulle bli pinsamt, jobbigt, outhärdligt för alla inblandade. Ett benäm-nande av maktmekanismer hotar alltid att slå tillbaka på den som benämner – det blir ett slags skuldrekyt. Den som attackerar ordningen blir onormal, avvikande, den som faller utanför – och därigenom den som får ta på sig skulden och skämmas för det pinsamma uppträdet. Ordningen i sig tycks ha starka mekanismer som förhindrar att den benämns. Ordningen bygger på förnekelse: på att vi alla gemensamt upprätthåller föreställningen att den faktiskt inte existerar.

"Vilket trevligt seminarium!"

Den stora besvikelsen över att seminarierna och institutionen inte lever upp till våra förväntningar och att universitetet inte lever upp till sina egna deklARATIONER genomsyrar minnena och våra tolkningar. Vetenskap tycks handla mer om att passa in forskare i strukturer och hierarkier, i metodologiska, epistemologiska och innehållsliga fällor än att vara en "ständig pågående diskussion" där det är möjligt att pröva nya idéer (Lundquist 1997:138). Minnena handlar om besvikelse, men de handlar också om vad som händer när vi som verkliga kvinnor av kött och blod, med känslor, förväntningar, tankar och idéer möter vetenskapens ordning i institutionaliserad form.

Kanske beror vår besvikelse på att vi i grund och botten trodde, eller i hemlighet hoppades på, att de köns- och maktneutrala utfästelserna från universitetet om den rena och obesmittade vetenskapen skulle visa sig vara sanna. Kanske trodde vi att det var så som Torsten Hägerstrand skriver:

Om man vill spetsa till saken kan man säga, att universitetet egentligen endast har en uppgift. Den är att befordra öppet mellanmänskligt tankeutbyte om vetenskapliga frågor. Allt som ger sådan kommunikation gynnsamma former bidrar till att skapa det kreativa klimatet (Hägerstrand 1991:118).

En viktig insikt från minnesarbetet har varit hur fångade vi ändå är i de vetenskapliga konventioner vi kritiserar, hur vi har tillägnat oss normerna. Vi har inte ens i minnesarbetet lyckats frigöra oss från ett positivistiskt vetenskapsideal (som vi inte tror på). Det visade sig bl.a. genom att vi inledningsvis eftersträvade generaliserbarhet i minnesmaterialet. Vi skulle minnas utifrån så *lika* situationer som möjligt, det skulle vara *samma* slags seminarier det handlade om. Även det mödosamma arbetet med att skriva minnesarbetet som vetenskaplig artikel har på ett tydligt sätt aktualiserat ordningens grepp; tonen i vår text har successivt fått en annan klang, abstraktionsnivån ökat, liksom antalet legitimeringsnoter. Tilltalet har stegvis blivit blekare, kanske också lite osäkrare; vad kan vi egentligen säga? Vad får vi lov att uttala oss om – i vetenskapens namn?

I minnesarbetet har vi fogat samman våra erfarenheter och i en stegvis process har vi kunnat teckna bilden av flera vetenskapliga konventioner och regler som vi tillägnat oss. Det finns en norm som till stora delar inte ifrågasätts och som därför kan sägas spegla något slags gemensam föreställning om vad

vetenskap är och måste vara. Distans som leder till objektivitet är centralt i den vetenskapliga diskursen. Det innebär bl.a. att se sig själv som ett forskarsubjekt som på lagom avstånd betraktar ett objekt.

Under seminarierna flätas kön och vetenskap samman på ett intrikat sätt. Konstruktion av kvinnlighet och vetenskap tycks inte dra jämt. Det skapas en motsättning i att vara både forskare och kvinna. När kvinnor gör anspråk på den subjektstatus som forskare åtnjuter utmanas den ordning som säger att kvinnor ska vara underordnade och tillgängliga som objekt för män eller bekräfta männens subjektposition. När vi som kvinnliga doktorander försöker göra oss till subjekt i seminariesituationen går ordningen in och avslöjar vår "falska" identitet som forskarsubjekt. Denna avsubjektifiering kan tolkas som ett sätt att bevara den rådande könsordningen. Kvinnliga akademikers försök att vara forskarsubjekt är ett potentiellt hot mot ordningen, ett hot som måste avvärjas.

Vi har identifierat ett vara-veta-tala-paket som handlar om att ha och ta en självklar position, att passa ihop med definitionen av vetenskap på institutionen och smidigt lyckas glida mellan olika maktcentra. I vara-veta-tala-paketet samverkar kön med andra samhälleliga maktordningar och med den akademiska hierarkin. Ju högre upp i hierarkin, desto större självklarhet att vara-veta-tala och att definiera vetenskapen och dess gränser. Det krävs mycket makt för att hävda, att det jag inte känner till det är inte vetenskap, att till och med kunna göra okunskap till kognitiv auktoritet.

Vi har, till trots mot den praktik vi upplevt på universitetet, tagit oss frihet att genomföra minnesprojektet. Vi har skapat ett rum där vi försökt ta tillbaka kontrollen över vårt eget arbete. Ett rum där det varit möjligt att

benämna och skratta åt ordningen utan att göras till avvikare och utan att känna skuld.

Minnesarbete har lärt oss att det faktiskt inte finns någon motsättning mellan det som är roligt och det som är vetenskapligt. Det går att nå vetenskapliga resultat utan att det känns som "*...en enda lång väntan på att få gå hem.*"

NOTER

1. Vi vill tacka Maud Eduards för att hon stött vårt projekt och för hennes inspirerande deltagande i våra litteraturseminarier.
2. Stockholms Universitets verksamhetsberättelse 1995-96 s 7.
3. Måldokument för jämställdhet, Stockholms universitet, s 3.
4. Ibid.
5. Redovisning av arbetet med kvalitetsutveckling vid Statsvetenskapliga institutionen 94-96 s 11.
6. Ibid s 12.
7. SFS 1998:1003:15§.
8. Studieplan för forskarutbildning i Statsvetenskap vid Universitetet i Stockholm avsnitt 2.2 *ifr* SFS 1998:1003:6§.
9. Just känslan av ett påtagligt, närmast fysiskt, obehag lyfts fram i Karin Widerbergs bok *Kunskapens kön* (1995), där hon utifrån egna minnen diskuterar relationen mellan kunskap, kön och sexualitet. "Är det en känsla som jag mer än någon annan läser ur mina minnen och förknippar med universitetet, så är det *obehag*. Obehag är en känsla som så att säga sitter i kroppen, som något vi inte har satt eller förmår sätta ord på" (1995:114). Vårt minnesarbete kan ses som ett försök att sätta ord på och förstå vad detta obehag kan handla om.
10. Introduktionsseminarier är viktiga i institutionens inre liv, de följer en bestämd form och markerar också doktorandens förflyttning i hierarkin. Introduktionsuppsatsen/avhandlingsplanen

- presenteras oftast fjärde terminen på forskarutbildningen. Seminariet leds av en ordförande och doktorandens handledare är närvarande. Oftast är seminariet två timmar långt och en stor del av institutionens forskare och professorer är närvarande.
11. Som Kerstin Norlander skriver finns det "förvånansvärt lite forskning om universitetet som social organisation" (1994:7). I *The Outer Circle* (Suckerman, Cole & Bruer 1991) diskuteras dock utifrån ett feministiskt perspektiv kvinnors positioner och karriärmöjligheter inom akademien medan *Feminist Academics* (Morley & Walsh 1995) tar upp frågan vad det innebär att vara feminist i akademien ur olika infallsvinklar. I en svensk kontext har Kerstin Shands (1995) diskuterat situationen för kvinnor och feminister utifrån ett bordieuskt perspektiv. Den självklara utgångspunkten för många studier av akademien/universitetet som patriarkal organisation är det faktum att universitetet i så stor utsträckning styrs av män. Det är framför allt män som är professorer och som innehar höga administrativa tjänster (se t.ex. *Viljan att veta, viljan att förstå*, SOU 1995:110). Flera forskare har i olika undersökningar kommit fram till att kvinnors och mäns meriter bedöms olika vid tjänstetillsättningar och medelstildelning (se t.ex. Wennerås & Wold 1998). Det har också visat sig att män både tar och ger mer kritik än kvinnor på seminarier, tar mer utrymme i anspråk och placerar in sitt eget arbete i ett större vetenskapligt sammanhang (Olevarud 1997). Kvinnor ursäktar sig, gör rättelser och ger kortare svar på frågor än män. När kvinnor presenterar sin forskning styrs seminariets förlopp mer av andra än av dem själva (Gunnarsson 1995). Uppmärksamhet har riktats mot universitetet som arbetsplats, en arbetsmiljö som utmärks av undermålig jämställdhet (Sjödahl 1995; Ledje 1995). Den feministiska litteraturen om universitetet rymmer även diskussioner om undervisning, pedagogik och didaktik. Här ställs frågor om hur lärare kan bekräfta och stärka ("empower") kvinnliga studenter och hur feministisk forskning kan integreras i undervisningen (se Brock-Utne 1995; Dam & Farakas Teekens 1997; Erson 1994).
 12. Feminister problematiserar konstruktionen av vetenskaplighet i sig och lyfter fram hur vetenskap är konstruerat kring en manlig norm. Denna könsspecifika norm presenteras dock som allmängiltig. Detta innebär att kvinnor ständigt definieras som avvikare i det vetenskapliga samtalet, och kvinnors erfarenheter marginaliseras (se t.ex. Harding 1991; Fox Keller 1985; Smith 1987; Widerberg 1995).
 13. Se Haug (1987).
 14. Det som följer är en beskrivning av vårt eget minnesarbete. Den som vill veta mer om minnesarbeten, eller starta ett eget minnesprojekt kan läsa: Crawford m.fl. (1992), Esseveld (1999), Haug (1987 samt 1992), Widerberg (1992, 1995, 1996, 1998) samt Widerberg & Brantsaeter (1992).
 15. Se Haug (1987 kap. 1) för en diskussion om betydelsen av att i minnesarbetet fokusera på relationer, och inte på individuella psykologiska dispositioner.
 16. Under de litteraturseminarier som vi har haft har begreppet erfarenhet diskuterats intensivt, bland annat i relation till det Toews säger om faran att låta "the linguistic turn" resultera i en "reduction of experience to the meanings that shape it" (1987:906). Det finns, menar Toews, på ett teoretiskt övergripande plan "a pressing need to rethink the relationship between experience and meaning with the same critical intensity and sophistication that has been devoted to exploring the ways in which meaning is constituted in language" (1987:906). Som bakgrund till denna diskussion har vi också använt Joan Scotts (1992) arbete om diskursiverad erfarenhet. Även om vi inte är eniga i den stora teo-

- retiska diskussionen kring diskurs/erfarenheter/kön har detta inte hindrat tolkningsprocessen och minnesprojektet.
17. I *The Everyday World as Problematic* (1987) beskriver Dorothy Smith hur den vetenskapliga organiseringen av kunskap kräver en "utanförvärld" som objektivt kan studeras, och hur en "sociologi för kvinnor" på samma sätt kommer att göra kvinnor till studerade objekt: "By insisting that women be entered into sociology as its subjects, we find that we cannot escape how it transforms us into objects. As women we become objects to ourself as subjects"(1987: 74). Lösningen på detta dilemma har inom vad som brukar kallas "standpointfeminism" varit att försöka närma sig "forskningsobjekten" som subjekt. Detta har bland annat inneburit att forskaren ser sig själv som en del av forskningsprocessen och reflekterar över sin egen del i forskningsresultaten och sin position i det relationsnätverk som forskning är. För en diskussion om standpointteori se Armstead (1995). Minnesmetoden försöker istället att sudda ut gränserna mellan subjekt och objekt, forskare och beforskad. Huruvida detta är möjligt eller inte är naturligtvis en öppen fråga. Johanna Esseveld menar att en förutsättning för detta är att minnesgruppen delar teoretiska och vetenskapsteoretiska utgångspunkter. Vidare menar hon att ett potentiellt problem är att det i alla grupper, även i minnesgrupper, utbildas maktrelationer (1999:125).
 18. Vi har försökt föra in element som vanligtvis skiljs av från vetenskaplig kunskapsproduktion, att njuta mat och vin har blandats med avancerade teoretiska resonemang. Vetenskap och liv har närmast sig varandra. Vid dessa middagar, runt bordet, har vi försökt överskrida de hierarkiserande strukturer där subjekt objektifieras. Istället försökte vi ge plats åt ett kollektivt arbete som inneslöt oss själva som kroppsliga och sinnliga varelser.
 19. Vårt minnesarbete har pågått i drygt två år. Under denna tid har vi träffats kontinuerligt för litteraturseminarier, tolkningsarbete och gemensamt skrivande. Minnesprojektet kan inte sägas ha ett egentligt slut. Vårt sätt att relatera till ordningen, att tala om den och att finnas i den, är inte längre detsamma som före minnesarbetet.
 20. I tolkningsarbetet och i våra texter återkommer begreppet "ordningen". Vi använder begreppet dels för att beteckna styrande och normerande konventioner och regler som inverkar på handlingar och skeenden och dels för att kunna tala om de aktörer som agerar i kraft av dessa konventioner och regler. Trots att vi alltså inte ser ordningen som ett subjekt skriver vi ibland "ordningen". Detta för att åskådliggöra hur monolitisk och kompakt vi kan uppleva seminarie-situationen. Att se konkreta personer som symboler för ordningen kan underlätta att benämna maktmekanismer.
 21. I en artikel om könskonstituering i akademien lyfter Gunilla Carstensen (1997) fram hur kvinnliga doktorander bland annat i sitt klädval hanterar konflikten mellan kvinnlighet och akademisk professionalitet. Problemet är delikat: Kläderna skall uttrycka både seriositet och kvinnlighet – i en väl avvägd mix.
 22. För ett spännande resonemang om just dessa svårigheter se Toril Moi (1996: kap. 1). För Moi är en intellektuell kvinna helt enkelt en kvinna som "vägrar att godta den traditionella patriarkaliska splittringen mellan kropp och själ, förförelse och förstånd"(1996:45).
 23. Ulla Holm skriver i *Modrande och Praxis* (1993:24ff) om något som hon kallar "kluvet medvetande". Med kluvut medvetande menar hon att kvinnor ofta tvingas "hålla sig med dubbla uppsättningar begrepp eller använda överkulturella temer för underkulturella begrepp. Blir hon medveten om kluvenheten kan dubbla begreppssystem orsaka ambivalens och osäkerhet". Iris Marion Young (1990:148) an-

- vänder begreppet "double consciousness": "the sense of always looking at one's self through the eyes of others. Of measuring one's soul by the tape of a world that looks on in amused contempt and pity" (Du Bois 1969:45 cit. i Young 1990:60). I Youngs förståelse uppträder "double consciousness" när den som är förtryckt vägrar att ta på sig den stereotypa roll som passivt objekt som tillskrivs henne (Young 1990:60f se också 148, 165-66).
25. Michail Bachtin (1986) skriver att gycklarens skratt kan avslöja och utmana fördolda eller förtigna samhälleliga motsättningar och motsägelser. Skrattet utmanar ordningen. Hannah Arendt (1969:45) beskriver skrattet som auktoritetens värsta fiende: "To remain in authority requires respect for the person or the office. The greatest enemy of authority, therefore, is contempt, and the surest way to undermine it is laughter". Skrattets frigörande potential för kvinnor understryks av Luce Irigaray, som ser skratt som det kanske allra första steget mot emancipation: "Isn't laughter the first form of liberation from a secular oppression?" (1985:163). Humör är givetvis inte entydigt; det kan användas såväl för att frigöra som för att förtrycka. Underordnade grupper och individer kan hållas på plats med skrattets hjälp (exempelvis i sexistiska och rasistiska skämt, eller i lyteskomik). Inte sällan finns en form av aggressivitet och fientlighet inbyggd i humor. För översikter över forskning kring skratt och humor i ett könsperspektiv, se Downe (1999) och Ohlsson (1999).
- BACHTIN, MICHAEL (1986) *Rabelais och skrattets historia*, Anthropos.
- BROCK-UTNE, BIRGIT (1995) "Feminist Didaktik – The Why, What, And How to Teach Women", *Women's Studies International Forum*, vol. 18, no. 4, s. 487-498.
- CARSTENSEN, GUNILLA (1997) "Tror Du Dolly Parton skulle kunna göra karriär på universitetet? Könsnormer och könssymbolik i akademien", *Könssorter(ing). Forskning om kön och makt. Festskrift till professor Eva Lundgren*, Working Paper Series 1, Sociologiska institutionen, Uppsala universitet.
- CRAWFORD, JUNE, KLIPPAX, SUSAN, ONYX, JENNY, GAULT, UNA & BENTON, PAM (1992) *Emotion and Gender – Constructing Meaning from Memory*, Sage.
- DAM, GEERT & FARKAS, TEEKENS (1997) "The Gender Inclusiveness of a Women's History Curriculum in Secondary Education", *Women's Studies International Forum*, vol. 20, no. 1, s. 61-75.
- DOWNE, PAMELA J (1999) "Laughing when it hurts: Humour and violence in the lives of Costa Rican prostitutes", *Women's Studies International Forum*, vol. 22, no. 1, s. 63-78.
- ERSON, EVA (1994) "Vad innebär det att vara en feministisk lärare?", *Kvinnovetenskaplig tidskrift*, nr 4.
- ESSEVELD, JOHANNA (1999) "Minnesarbete", *Mer än kalla fakta – kvalitativ forskning i praktiken*. Studentlitteratur.
- FYHR, LARS (1986) "Förord" Bachtin, Michail (1986) *Rabelais och skrattets historia*, Anthropos.
- GUNNARSSON, BRITT-LOUISE (1995) *Interaction and Gender. A Study of Postgraduate Seminars at a Swedish University*, TeFa 12, Institutionen för nordiska språk, Uppsala universitet.
- HARDING, SANDRA (1991) *Whose Science? Whose Knowledge?*, Open University Press.
- HAUG, FRIGGA (1987) *Female Sexualization: A Collective Work of Memory*, Verso.
- (1992) *Beyond Female Masochism*, Verso.
- HOLM, ULLA M (1993) *Modrande och praxis – en feministfilosofisk undersökning*, Daidalos.

LITTERATUR

- ARENDET, HANNAH (1969) *On Violence*, Harcourt Brace Jordanovich Publishers.
- ARMSTEAD, CATHLEEN (1995) "Writing Contradictions – Feminist Research and Feminist Writing", *Women's Studies International Forum*, vol. 18, no. 5/6, s. 627-636.

- HÄGERSTRAND, TORSTEN (1991) "Universiteten som kreativ miljö", Karlestam, Gösta & Sollbe, Barbro (red.) *Om tidens vidd och tingens ordning*, Byggnadsrådet.
- IRIGARAY, LUCE (1985) *This sex which is not one*, Cornell University Press.
- KELLER, EVELYN FOX (1985) *Reflections on Gender and Science*, Yale University Press.
- KERÄNEN, MARJA (1993) *Modern Political Science and Gender*, University of Jyväskylä.
- LEDJE, HELENA (1995) "Ger du mig rätt att säga nej?", *Pedagogiskt utvecklingsarbete*, Lunds universitet, nr 95:192.
- LUNDQUIST, LENNART (1993) *Det vetenskapliga studiet av politik*, Studentlitteratur.
- MOI, TORIL (1996) *Simone de Beauvoir. Hur man skapar en kvinnlig intellektuell*, Brutus Östlings Bokförlag Symposion.
- MORLEY, LOUISE & WALSH, VAL (red.) (1995) *Feminist Academics – Creative Agents for Change*, Taylor & Francis.
- NORLANDER, KERSTIN (1994) "Vad gör strukturerna med oss? Feminismens akademiska dilemma", *Häften för kritiska studier*, nr 4.
- OHLSSON, MARIA (1999) "Skämt, makt och myter – humor i genusperspektiv", *Kvinnovetenskaplig tidskrift*, nr 2.
- OLEVARD, HELENA (1997) *Kvinnor i seminarieinteraktion. En studie av enkönade och blandade forskarseminarier*, TeFa 24, Forskningsgruppen för text och fackspråksstudier, Institutionen för nordiska språk, Uppsala universitet.
- SCOTT, JOAN (1992) "Experience", Butler, Judith & Scott, Joan (red.) *Feminists Theorize the Political*, Routledge.
- SHANDS, KERSTIN (1995) "Dopplet Effects: Female Frequencies in Higher Education", *PU-Rapport*, 1995:6, Stockholms universitet.
- SJÖDAHL, SILVIA (1995) "Ensam på jobbet?", *Pedagogiskt utvecklingsarbete*, Lunds universitet, nr 95:194.
- SMITH, DOROTHY (1987) *The Everyday World As Problematic. A Feminist Sociology*, Northeastern University Press.
- SOU 1995:110 *Viljan att veta och viljan att förstå. Kön, makt och den kvinnovetenskapliga utmaningen i högre utbildning*, Fritzes.
- SØNDERGAARD, DORTE MARIE (1996) *Tegnet på kroppen*, Museum Tusulanum.
- TOEWS, JOHN E (1987) "Intellectual History after the Linguistic Turn: The Autonomy of Meaning and the Irreducibility of Experience", *American Historical Review*, vol. 92, no. 4, s. 879-907.
- WENNERÅS, CHRISTINE & WOLD, AGNES (1998) "Kvinna och medicinsk forskare: myter, fakta och några goda råd", Elisabeth Hultcrantz (red.) *Läkare, doktor, kvinna*, Studentlitteratur.
- WIDERBERG, KARIN (1992) "Hur mycket kvinna får jag vara som vetenskapsman?", *Kvinnovetenskaplig tidskrift*, nr 3.
- (1995) *Kunskapens kön. Minnen, reflektioner och teori*, Norstedts.
- (1996) "Womens experience – text or relation? Looking at research from a sociological feminist perspective", *Nora*, vol. 4, no. 2.
- (1998) "Teaching Gender Through Writing 'Experience Stories'", *Women's Studies International Forum*, vol. 21, no. 2, s. 193-198.
- WIDERBERG, KARIN & BRANTSÆTER, MARIANNE (1992) *Sex i arbeide(t) i Norge*, Tiden Norsk Forlag.
- ZUCKERMAN, HARRIET, COLE, JONATHAN R & BRUER, JOHN T (1991) *The outer circle. Women in the scientific community*, Yale University Press.
- YOUNG, IRIS MARION (1990) *Justice and the Politics of Difference*, Princeton University Press.

KÄLLOR

Måldokument för jämställdhet, Stockholms universitet (Jämställdhetsplan för Stockholms universitet för budgetåren 1998-2000), fastställt av universitetsstyrelsen 12 december 1997.

Redovisning av arbetet med kvalitetsutveckling vid statsvetenskapliga institutionen, under perioden

våren 1994 – hösten 1996, Statsvetenskapliga institutionen, odaterad.

SFS 1998:1003 *Förordning om ändring i högskoleförordningen.*

Stockholms universitets verksamhetsberättelse 1995-96, Stockholms universitet, 1997.

Studieplan för forskarutbildning i statsvetenskap vid universitetet i Stockholm, Stockholms universitet, fastställd 1994-11-30.

SUMMARY

In the name of science: A work of memory. This article presents a case of memory work carried out by five women graduate students in the hope of getting a better understanding of their experiences as women working in the Academy. "Memory work" as used here is a method developed by the group of researchers working with Frigga Haug. The starting point of this article is the authors' written recollection of presenting their scholarly work in seminars. On the basis of these narratives, the authors discuss how scholarship and sexual politics are intertwined, how scientific conventions and rules are interpreted and institutionalised, and how the authors participate in these processes themselves. Through five thematic models interpretations and insights that emerge from memory work are presented. The first theme is the seminar situation and the question of what it is like to be a graduate student. As a second theme experiences of the body and sensuality are discussed, and the third theme focuses on the experience of finding oneself in a scholarly structure that one is in the process of questioning. The fourth thematic model concerns the possibilities for individual agency in connection with seminars. The importance of responsibility and guilt is the fifth theme. The article suggests that memory work is not

only a profitable scientific method, but also in itself a liberating process. Describing and naming one's experiences is a prerequisite for the ability to problematize, criticize and in the last resort change an oppressive order of things.

MALIN HENRIKSSON

MARIA JANSSON

ULRIKA THOMSSON

MARIA WENDT HÖJER

CECILIA ÅSE

Statsvetenskapliga institutionen
Stockholms universitet
106 91 STOCKHOLM